

Nyelvpedagógia – az idegen nyelvek tanításának tudománya

Az idegen nyelvek oktatása iránt megnőtt igények elkerülhetetlen következménye, hogy a nyelvtanulás és nyelvtanítás elméleti alapjai és gyakorlata tudományos igény kutatás középpontjába kerüljenek. A kutatás fontosságát ma már senki sem kérdőjelezi meg, ám arról, hogy ez mely szakterület „illetékességi körébe” tartozik, már erősen eltérnek a vélemények. Egyetemeink és főiskoláink ezt a témakört többnyire az adott nyelv szakmódszertanába utalják, amely természetesen túl szűk terület ahhoz, hogy átfogó kutatásokat magába foglaljon. Valójában két terület az, ahol ezekkel a kérdésekkel tudományos igényességgel foglalkozni lehet: az alkalmazott nyelvészet és a neveléstudomány. E két terület szoros kapcsolatát mutatja be Bárdos Jenő új könyve, egy nyelvpedagógiai sorozat első köteteként.

Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata című könyvet 2000. tavaszán a X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia kiállító standján fedeztem fel. Mivel évek óta a német nyelvtanárképzés területén dolgozom, s első-sorban az idevágó német szakirodalmat ismerem, kíváncsian vettem a kezembe. Hogy nem csak én voltam ezzel így, bizonyítja az a tény, hogy mire ezt az ismertetőt megírhattam, már két kolléganő recenziója is megjelent róla. (1) Úgy hiszem, e nagy várakozás indokolja, hogy e könyvvel és a benne tárgyalt témával többször is foglalkozzunk.

A jól áttekinthető kötet az igazán nagy témakört öt fejezetre bontva tárgyalja. E fejezetek valóban alapfogalmakat kívánnak tisztázni történelmi összefüggésekben és igen gazdag szakirodalomra támaszkodva. Az első fejezet a nyelvpedagógia fogalmát járja körül, a második a nyelvi tartalom közvetítésével foglalkozik, a harmadik pedig a készségek fejlesztésével. A könyv utolsó harmadát kitevő két fejezet a nyelvtanár és a nyelvtanuló személyiségével, a tanítási és tanulási folyamat egyes aspektusaival foglalkozik behatóan. A könyvet bibliográfia és tárgymutató zárja.

Számomra a legizgalmasabb rész az első fejezet volt, amelyben a szerző a nyelvpedagógia mint inter- és multidiszciplináris tudományág fogalmát járja körül. A hazai gyakorlatban a nyelvoktatással kapcsolatos kutatások, tanulmányok vagy csakis a nyelvtudományon, vagy kizárólag a neveléstudományon belül folytak, a két terület összekapcsolására eddig ritkán került sor. Erre a szerző is utal: „...a szakember számára legizgalmasabb mégiscsak az a csata, amelyet a nyelvészek, a pszichológusok és a nyelvpedagógusok vívnak egy még egyszerűbb és logikusabb nyelvtanítási elmélet kedvéért”. Gondot okoz továbbá az az igény, hogy olyan tudománystruktúrát igényelnek egyes szakemberek, amelyet egy interdiszciplináris területen nehéz megvalósítani. A német nyelv esetében például immár négy éve folyik egy szaklapban a vita (2) arról, hogy vajon a német mint idegen nyelv tanításának és tanulásának kutatása mennyire tartozik a germanisztika, a nyelvtudomány vagy a neveléstudomány tárgykörébe. Az alapvető gondot valószínűleg épp a tárgykör elnevezése okozza. A könyv bemutatja a fogalom különböző értelmezési lehetőségeit, így azt is, hogy számos lehetőség nyílik a nyelvpedagógia félreértésére (például „valami beszélgetésre épülő terápia”). A németek már említett próbálkozása is azért kevésbé szerencsés, mert a német nyelvet az adott nyelvterületen kívül mindenütt

'német mint idegen nyelv'-ként (=DaF) tanítják, tehát e terminus használata sem jelent megoldást. Azonban a német szakirodalomban is sikerült olyan szakmai fogalmat alkotni, amely Bárdos szerint a nyelvpedagógia fogalmát és tartalmát visszatükrözi. Ez a 'Sprachlehrforschung' (3), ami tömören tartalmazza a nyelv tanításának és tanulásának kutatását.

Bárdos megfogalmazásában a nyelvpedagógia „azt jelenti, hogy mint tudományág kutatja a nyelvtanulás/nyelvtanítás folyamatát, annak tartalmát, szervezési formáit, módszereit, ellenőrzését és értékelését. Kutatja továbbá a nyelvtanulási/nyelvtanítási folyamat személyi tényezőinek szerepét, a tanári és tanulói típusok, stílusok, stratégiák kérdéseit, az osztálytermi szocializáció, individualizáció és önismeret lehetőségeit. Végül, de nem utolsósorban, kutatja azokat a tudományterületeket, amelyek alapján az alkalmazott nyelvészet és a nyelvpedagógia egyetlen közös ősrre vezethető vissza: nyelvelsajátítás, egy-, két- és többnyelvűség, a nyelvi fejlődés és fejlesztés kérdéskörei, a nyelvek tanulhatóságának és taníthatóságának kritériumai stb.”. Azért tartottam szükségesnek, hogy némiképp hosszabban idézzem, miképp jelöli ki Bárdos e tudományág területét, mert ez a felfogás következetesen végigvonul az egész munkán. A szerző egy percre sem engedi elfelejteni, mily szorosan kapcsolódnak össze a nyelvtudományi és a pedagógiai felismerések, elvek, szempontok.

A könyv első fejezetében végigkísérhetjük a nyelvpedagógia fogalma mögött rejlő belső fejlődést, e területnek alkalmazott tudományként való elismerésének szükségességét.

A könyv további fejezetei, valamint a könyvsorozat tervezett további kötetei a nyelvpedagógia kutatási körébe tartozó témaköröket mutatják be. Az első nagy egység a nyelvi tartalom közvetítésével foglalkozik. A fejezet itt is magának a fogalomnak a tisztázásával és a nyelvi tartalomról alkotott felfogások történelmi alakulásának bemutatásával kezdődik. Ezután a tartalmi elemek – a kiejtés, a nyelvtan, a szókinccs és a pragmatikai elemek tanításának – részletes vizsgálata következik. E fejezet különösen érdekes a hazai

kontextusban olvasva, ahol tanterveink és tananyagaink nem egészen így értelmezik a nyelvi tartalmakat. A kiejtés tanításának fontosságát a szerző világosan és meggyőzően bizonyítja. A nyelvi tartalmakat alapvetően a kommunikatív nyelvtanítási szemlélet felől közelíti meg, de mindig találunk utalásokat más felfogásokra is. A nyelvtan és a szókinccstanítás történelmi fejlődésébe is betekintést kap az olvasó, majd arról olvashat, mit is jelent a „nyelvtan tudása”, a szókinccs esetében pedig a fejezet a szókinccstanítás mennyiségi és minőségi kérdéseivel foglalkozik. Végül – amit a hazai idegen nyelvi tantervek egy jó része igen csak elhanyagol – a pragmatikai elemek tanítását tárgyalja, megvilágítva ezek nyelvtudományi háttérét is.

A könyv harmadik része a nyelvi készségek osztályozásával, majd a négy szimplex készséggel foglalkozik. A komplexnek nevezett két közvetítő készséggel, a tolmácsolással és fordítással e könyvben nem foglalkozik a szerző, ami abból a szempontból indokolt, hogy az általános nyelvtanítás első célja a szimplex készségek megalapozása, s csak ezt követheti – céloktól függően – a két nyelv közötti közvetítés készségének kialakítása, illetve fejlesztése. A fejezet a szimplex készségeket a felállított kategóriák (értési szint és a közlési szint) sorrendjében tárgyalja. A hallás utáni értés a nyelvelsajátítás alapja, joggal kezdődik ez a rész éppen ezzel a készséggel. Bárdos felhívja a figyelmet, hogy

Bárdos megfogalmazásában a nyelvpedagógia „azt jelenti, hogy mint tudományág kutatja a nyelvtanulás/nyelvtanítás folyamatát, annak tartalmát, szervezési formáit, módszereit, ellenőrzését és értékelését. Kutatja továbbá a nyelvtanulási/nyelvtanítási folyamat személyi tényezőinek szerepét, a tanári és tanulói típusok, stílusok, stratégiák kérdéseit, az osztálytermi szocializáció, individualizáció és önismeret lehetőségeit.

a hallás utáni értés nem teljesen azonos a beszédértés fogalmával, hiszen ez utóbbi egy interaktív folyamatban játszik szerepet. A hallás utáni értés minden hangzó anyagra vonatkozik (például rádióműsor, hírek, hangosbemondó stb.), ezt a képességet fejleszteni kell és lehet. Ehhez ismerni kell a hallás utáni értés folyamatát, szerkezetét, műfajait, nehézségeit és azt, hogy miképp segíthet a tanár e készség fejlesztésében. Az értési szint másik eleme, az olvasott szöveg értelése már régóta központi szerepet játszik az idegen nyelvek tanításában. Megismerhetjük az értési folyamatok jellemzőit, szerkezetét és különböző típusait. Ezután a fejezet foglalkozik az olvasás céljának és az olvasott szöveg műfajának összefüggéseivel, a nyelvtanításban pedig az autentikus és szintetikus szövegek szerepével.

A közlés szintjei közül az íráskészséget tárgyalja először a könyv, s a négy készség közül ezzel foglalkozik a leghosszabban. Történelmi visszatekintést követően az írás fiziológiájáról olvashatunk, majd az írás és a többi készség kapcsolatáról. Bárdos Jenő összeveti az anyanyelvi és az idegen nyelvi írástanítást, majd azokat a szempontokat mutatja be, amelyek az írástanítást befolyásolják. A beszéd-készség fejlesztéséről szóló rész szintén történelmi visszatekintéssel kezdődik, majd e készség fejlesztésének problémáit tárja fel, de a fejlesztést segítő gyakorlatok segítséget jelentenek e problémák megoldásában. Itt is kiemeli a szerző, hogy a közlés fejlesztésének útja az irányított gyakorlatoktól az egyre kevésbé zárt feladattípusokon keresztül vezet el az önálló produkcióig.

A könyv két utolsó fejezete az idegen nyelvek tanításának két főszereplőjéről, a nyelvtanáróról és a nyelvtanulóról szól. Előbb a nyelvtanár személyiségével, szerepeivel és az ehhez szükséges mikrokészségekkel foglalkozunk, majd a tanítás dimenzióiról kapunk képet: hol (tanterem), mikor (időfaktor) és hogyan (tevékenységi formák) zajlik a nyelvtanítás és -tanulás. Ebben a részben olvashatunk a hibajavítás problematikájáról, valamint az osztálytermi kutatások lehetőségeiről, a kutatás nyelvészeti és pedagógiai modelljeiről.

A nyelvtanulóról szóló fejezet tulajdonképpen a nyelvtanulás folyamatáról és az azt befolyásoló szubjektív tényezőkről (kognitív képességekről, affektív sajátosságokról) szól, de megismerkedhetünk a különböző tanulótípusokkal és azzal, hogy miképp befolyásolhatja a nyelvtanulás folyamatát a nyelvtanulók szociobiológiája. Végül a nyelvtanulás folyamatának sajátosságait és az erről szóló elméleteket ismerteti a szerző.

A könyv logikus felépítésben, jól követhető érveléssel vezeti végig az érdeklődő olvasót az idegen nyelvek tanításának elmúlt száz évén, utalva a fejlődés különböző fázisaira. Az első három fejezet esetében az olvasó munkáját fejezetzáró összegzéssel is segíti. Egy rövidke ajánlott irodalom az angolon kívül más idegen nyelvekre is kitekintést enged, bár ez a kitekintés nagyon szerény, csak egy-két német és még kevesebb francia címet említ. Az utolsó két fejezet végén sajnálatos módon már csak angol nyelvű forrásokat találhatunk. Így az érdeklődő nyelvtanárnak, ha nem angol szakos, saját magának kell megkeresnie azokat a forrásokat, ahol a témáról a saját szakterületével kapcsolatban tájékozódhat. Tény azonban, hogy a nyelvpedagógia ma már az angolszász irodalom ismerete nélkül elképzelhetetlen. És éppen ebben látom a könyv egyik nagy jelentőségét: egy igen gazdag szakirodalmat tesz hozzáférhetővé – elsősorban épp a nem angol szakos – nyelvtanárok számára, egyben alapokat nyújt minden idegennyelv-szakos számára használható közös nyelvpedagógiai terminológia megalkotására.

Olvasás közben többször azon kaptam magam, hogy a német szakirodalom alapján egyes kifejezéseket másképp értelmezek (például a receptív és produktív készségek). De ha már elgondolkozunk azon, hogy ki mit ért az egyes fogalmakon és folyamatokon, bizakodhatunk, hogy hamarosan legalább magyarul azonos nyelvet beszélünk.

Nyelvpedagógiai szemléletével ez a könyv, azt hiszem, a hazai nyelvtanárképzés kötelező irodalmává válik, de jó lenne, ha a gyakorló nyelvtanárok közül is minél többen a kezükbe vennék. Így valószínűleg a könyv utószavában megfogalmazott óhaj:

„Amennyiben [...] a felszíni jelenségek helyett mélyebben vizsgálódó alkalmazott nyelvészeti és pedagógiai tudatosság megjelenik a honi nyelvtanításban, tanárképzésben és kutatásokban is, akkor nyelvpedagógiai tankönyvsorozatunk elérte célját”.

Jegyzet

1 BOÓCZ-BARNA Katalin: *Modern Nyelvoktatás*. VI. évf. 2–3. sz. 2000. szeptember, 96–97. old.; ÖTVÖS-NÉ VADNAI Marianna: *Nyelv*Infó*. VIII. évf. 222/3. sz. 33–35. old.

2 A DaF 1996/2. számában jelent meg Gerhard HELBIG vitaindító cikke *Quo vadis, DaF?* címmel.

3 vö. EDMONDSON, Willis – HOUSE, Juliane: *Einführung in die Sprachlehrforschung. Kapitel 1: Sprachlehrforschung – Anspruch und Entstehen einer Disziplin*. Francke, Tübingen – Basel, 1993.

BÁRDOS JENŐ: *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Nyelvpedagógiai tankönyvsorozat, szerk.: Bárdos Jenő. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000. 300 old.

Petneki Katalin

Tollseprű

Néhány évvel ezelőtt még minden bizonnyal valamelyes joggal fogalmazhatta meg magát – mérvadó szakmai körökben is – az a finom gyanú, mely szerint a hazai irodalomtudományosság újabb irányainak vagy irányzatainak öndemonstráló, önigazoló elszántsága szinte nagyobb lett volna, mint tényleges interpretációs és kritikai teljesítménye. Mára e fönntartások jórészt éppen azáltal veszíthettek időszer ségiükből, hogy a bírálókat alá vont elméletek/elméletírók irodalomtörténeti és kritikai szakmunkák sorával tették visszavonhatatlanná a lezajlott irodalomtudományos fordulato(ka)t.

A **A** „Kötelezők” című tanulmánykötet hét, felkérésre írott dolgozatában fiatal irodalomtudósok a világirodalom hét klasszikus – azaz huzamosan interkanonikus helyzetű – művének újraolvasására, újraértésére vállalkoztak. Többek közt annak reménytelni igazolásaként, hogy – amint a szerkesztői Előszó fogalmaz – „valóban létezhet egy olyan típusú kritikai beszéd a világirodalomról, amely nem mond le az akadémiai füzet-sorozatokba »zárt« modern filológia igényességéről, de valahogy másként szólal meg, közben mégis elkerülve az ismeretterjesztés felületességét.” (Bényei Tamás)

A munka a fenti koncepció jegyében, a vizsgált alkotások kronológiája mentén értelem szerűen nem pusztán szorosan vett szövegelemző, műértelmező műveletekkel teljes, de olyan általánosabb kérdésösszefüggéseket is rendre tárgyal, mint hagyomány és kánon, olvasási szokások és befogadástörténet vagy történetiség és aktualizálhatóság problematikája. A filológiai igényesség effajta elméleti megalapozása mindegyik szövegben meghatározó módszertani sajátosságként tűnik föl.

A kötetet *Simon Attila* tanulmánya nyitja. Az „Oidipusz tragédiája” című szöveg a Szophoklész-dráma olyan olvasatára tesz értékes kísérletet, amely a címszereplő alakját „detektívként”, „jelölvasóként” és „rejtvényfejtőként” azonosítva, ha jól értjük, személyiség-lélektani, sőt, szubjektumfilozófiai következtetések irányában nyitja meg a Szophoklész-filológia merevnek ítélt kereteit: „Oidipusz tragédiája a sikeres nyomozás